

NEZNÁMÁ SKLÁŘSKÁ HUŤ NA KATASTRU OBCE HORNÍ PRYSK V LUŽICKÝCH HORÁCH

Michal Gelnar

Česká sklářská společnost Praha; gelnarmichal@seznam.cz

1/ V rámci přípravy oslav 575. výročí sklárny v Horní Chřibské, závodu 3 státního podniku Crystalex Nový Bor, v roce 1989 byly shromážděny podklady k připravovanému – do-mnělému – výročí této chřibské sklárny. Její historie až do současnosti byla prezentována pomocí textové a obrazové dokumentace na panelech instalovaných v prostoru nádvoří areálu sklárny. K počátku této hornochřibské sklárny viz skvělou práci archiváře děčínské-ho archivu Otto Chmelíka z roku 2001.

2/ Na této kreslené mapě je západně od popisovaného „sklářského“ toponyma jiné pomístní jméno *Die Teufels Löcher*. Shodné pojmenování je taktéž na mapě II. vojenského mapování (zde v jednoslovné podobě *Teufels-löcher*). Na turistické mapě CHKO Lužické hory 1:25 000, vydané v roce 2012 firmou Geodézie On Line s. s. r. o. v České Lípě, je uvedeno toponymum *Čertovy díry*. Přijmeme-li činnost sklářské hutě východně od Horního Prysku, můžeme se hypoteticky domnívat, že i toto toponymum mohlo vzniknout ve vztahu ke sklářství, a to od stoupajícího se dýmu při pálení mlířů či pálení dřeva na popel pro výrobu potaše loužením dřevěného popela.

3/ První prospekce 11. března 1996, další 28. dubna a 12. května, během podzimu ještě několikrát. Následující prospekce 16. května 1999 (nálezy keramiky). Využití prospekce při těžbě dřeva 17. března bylo negativní. 1. dubna 2022 rekognoscaci provedl syn Jan, následně 9. dubna jsme provedli společnou prospekci s nálezem drobné skelné taveniny ve vodoteči a při spojnicích nepoužívaných lesních cest s nálezy šamotových artefaktů. Další prospekce uskutečněná 26. dubna a 8. července 2022 s pokusem lokalizovat stanoviště této neznámé sklářské hutě byly negativní.

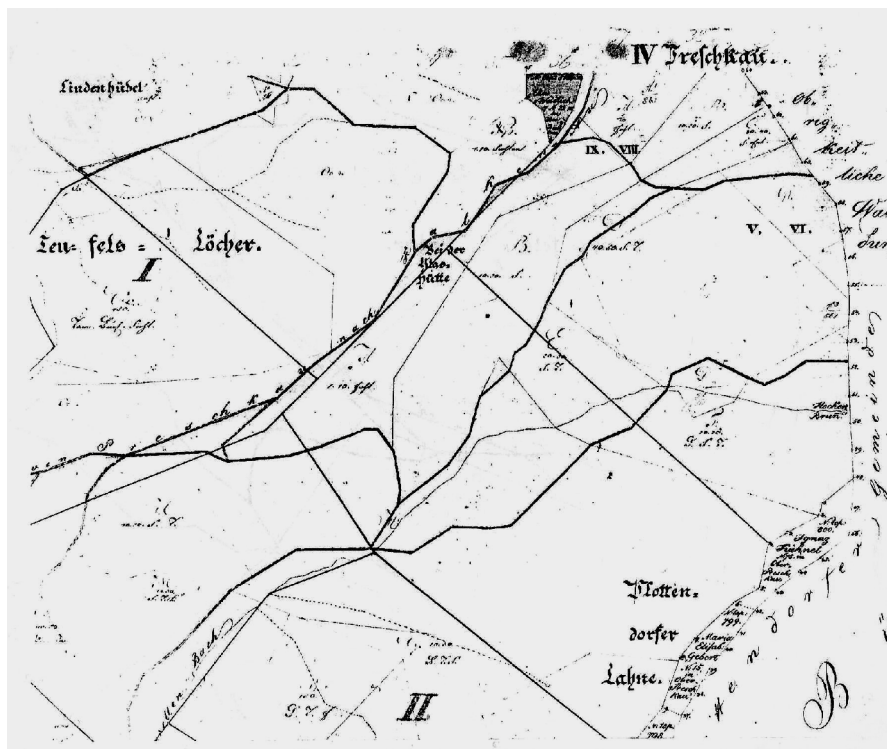
Ještě po letech se lze dočkat překvapení, týkajícího se dějin prvovýroby skla v léta zkoumané oblasti Lužických hor a Děčínské vrchoviny. Ve Státním oblastním archivu v Děčíně byla v lednu 1989 při prohlížení sbírky souborů map ze severních Čech, resp. z prostoru Lužických hor, objevená kreslená mapa části polesí Horního Prysku, na které je při lesní komunikaci uvedeno zajímavé toponymum.^{1/} Tím je *Bei der Glashütte*. Mapa hornopryského polesí je nedatovaná, jen dle charakteru použitého písma lze její zhotovení určit někam do rozmezí od poslední čtvrtiny 19. do první čtvrtiny 20. století (obr. 1).

Toponymum je zaznamenáno ve vzdálenosti cca 860 m vzdušnou čarou od pravouhého odbočení páteřní obecní komunikace z Horního Prysku do Polevska. Zde z ní severovýchodně pokračuje lesní cesta, stoupající posléze vzhůru velkou serpentinou se vstupem na podlouhlý hřbet s rozdělením lesních cest s dnešním turistickým rozcestníkem Čertovka.^{2/} Východně od ní je na mapě polesí uvedeno ono toponymum, upomínající zde – snad na verbálně tradovanou – sklářskou huť. Zajímavé je již z toho důvodu, že nejsou k této předpokládané – snad raně novověké – sklářské huti žádné písemné prameny, také je neuvádí žádný z mnohých předválečných regionálních badatelů. Nezná ji ani vrchní učitel Franz Meixner (1914), autor vlastivědy Prysku, ač v ní uvádí řadu jiných historických informací, včetně mnoha toponym. Také starší kamenickošenovský autor Josef Horner (1877) zde huť neuvádí.

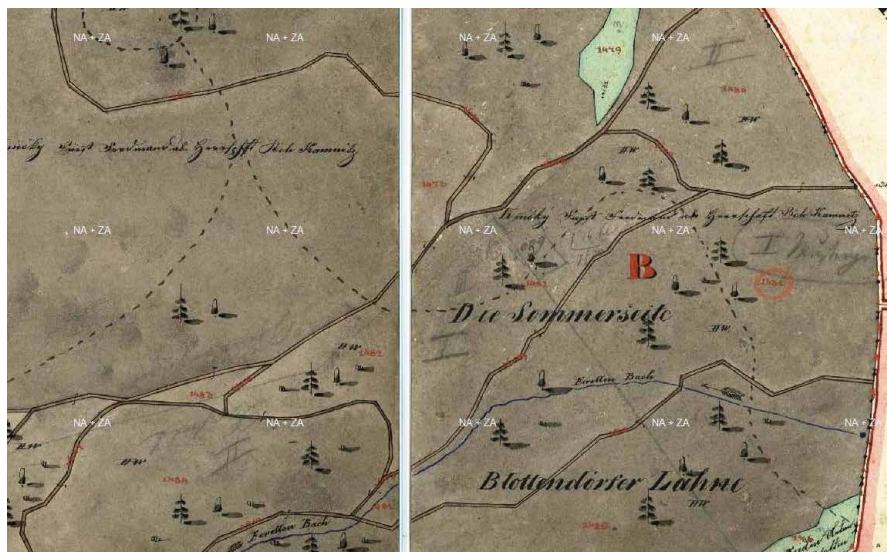
Je tedy možné, že v minulosti byly při lesních pracích, přesněji těžbě dřeva s klucením pařezů, nalézány hmotné prameny po kdysi – snad jen krátce – zde fungující, písemnými prameny nedoložené, sklářské huti. S velkou pravděpodobností tyto jejich pozůstatky zavdaly podnět k zaznamenání tohoto názvu do kreslené mapy IV. části pryského polesí.

Do těchto míst byla po polovině devadesátých let 20. století příležitostně soustředěna autorova pozornost s pokusem nalézt hmotné prameny, které by potvrdily oprávněnost tohoto zaznamenání do lesnické mapy Prysku. Terénní rekognoscace zde byly v devadesátých letech prováděny několikrát. Bezvýsledně. Jen pod prameništi tamních drobných vodotečí, tvořících přítoky Pryského potoka (dříve *Forellen Bach*), byly nalézány velmi drobné zlomky užitkové keramiky přesněji datováním neurčených. V polovině května 1999 bylo nalezeno pod pramenem v cca čtyřicetimetrovém korytě na úpatí Stříbrného vrchu osm zlomků užitkové keramiky, z jižní vodoteče levobřežního přítoku Pryského potoka pak jeden zlomek.^{3/} Příbuzné zlomky keramiky byly nalezeny při předešlých prospekcích. Poslední rekognoscace byly provedeny při a po těžbě kůrovcem napadených stromů v březnu, dubnu a v červenci 2022 (obr. 3, 4).

V dubnu roku 2022 se podařilo po mnoha letech prospekce nalézt několik hmotných pramenů po činnosti sklářské hutě. Prvním nálezem je drobná amorfní skelná taveni-

Obr. 1. Detail kreslené mapy polesí Horní Prysk, nedatováno. Státní oblasní archiv Litoměřice, pob. Děčín, bez inv. č. (foto archiv autora).

Obr. 2. Mapa stabilního katastru Horního Prysku, indikační skica, 1843 (Mapový podklad: Archiválie Ústředního zeměměřičství a katastru, www.cuzk.cz).

na s opálovými a pastelově azurovými šmouhami. Její rozměr je cca 52 × 36 × 30 mm (obr. 5). Nalezena byla ve vzdálenosti kolem 200 m od počátku lesní cesty v Pryském potoce, kam byla jistě při zvýšené a prudké vodě v minulosti splavena z výše položeného, dosud neurčeného stanoviště předpokládané sklářské hutě. Druhým místem nálezů je prostor v místech jihovýchodně od serpentýny, od které se východním směrem odpojuje dnes již nepoužívaná zvolna zarůstající, místy úvozová, lesní cesta. Na jejím počátku byly nalezeny tři zlomky tavicích pánví a masivní zlomek šamotové desky „vrat“ k uzavírání brány tavicí pece o rozměrech cca 180 × 180 a tloušťce 50 mm (obr. 6). Absence užitkové keramiky nám zatím nedovoluje přesnější datování provozu tamní sklářské hutě.

Obr. 3. Pohled na odtěžený les ve východní části katastru pod Stříbrným vrchem (foto J. Gelnar 1. dubna 2022).

Obr. 4. Pohled na severovýchodní část katastru s čedičovou stěnou. Nad ní běží lesní komunikace s toponymem Čertovka (foto M. Gelnar 26. dubna 2022).

K dějinám prostoru víme dosud následující. Prusk je prvně písemně zmíněn k roku 1382 v Městské knize České Kamenice.^{4/} Byla-li tam sklářská huť, tak v roce 1515 již nestála, neboť při prodeji kamenického panství Mikulášem Trčkou z Lípy Salhausenům nebyla uvedena.^{5/} Je také možné, že huť vznikla později, tzn. někdy po tomto datu. Kostel v Horním Prysku byl během třicetileté války vojsky vypálen, v něm shořely veškeré matriky tam uložené. Až berní rula pro obec Dolní Prusk uvádí: (dva) „... sklenáři, Jan Kuchař a Matěj Weydlich.“^{6/} Vzhledem k tomu, že se běžně v dobových pramenech nerozlišovala profese sklář a sklenář, lze se oprávněně domnívat, že se zde, tak jako v mnoha jiných popisovaných sklářských oblastech skutečně mohlo jed-

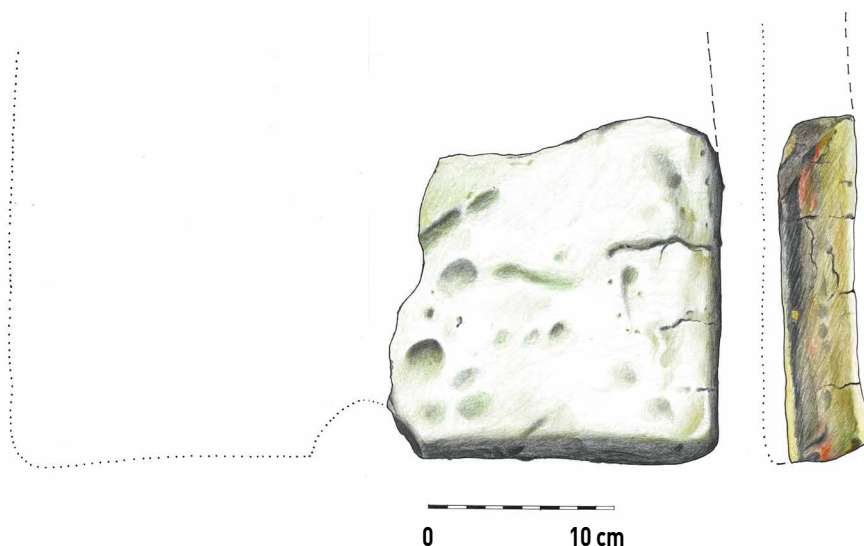
4/ Vojtišková [ed.] 1978, s. 60.

5/ Vaněk 2004, s. 4.

6/ Volf 1968, s. 204.

nat o skláře – foukače skla. Pak je ale na místě otázka. Byla v okolí Horního Prysku v době sepisování berní ruly sklářská huť či nikoliv? Dokud nebude nalezeno její zaniklé stanoviště, nelze spolehlivě tuto otázku zodpovědět, byť první nálezy (viz výše) pro to hovoří.

Jak uvádějí písemné prameny, bylo kolem Horního Prysku v minulosti několik hutí. Jedna sklářská huť uvedená berní rulou je doložená na katastru nedalekých Arnultovic (dnes Nový Bor II.) a datovaná až k roku 1680.^{7/} Ale starší huť je tamtéž uváděná již koncem 15. století, tj. v období pozdního středověku.^{8/} Měla ležet východně od Polevska v místech zvaných *Groß Seifert*, též *Seyfert* i *Schindelwald*.^{9/} Mezi arnultovickými chalupníky jsou uvedeni „sklenáři“ Šimon Ringe a Jiří Thomas a sedlák Jiří Ulrych.^{10/} Také v Polevsku mezi chalupníky uvádí berní rula dva „sklenáře“ Bolze a Klagera.^{11/} Snad – pokud byli skláři foukači skla, mohli pracovat v arnultovické huti, o které se často psávalo jako o huti polevské.

K tomuto mikroregionu v oblasti Falknov – Arnultovice – Polevsko – Horní Prysk ještě jedna drobná poznámka. Na mapě I. vojenského (josefského) mapování, mapovém listu č. 18, je jižně od hranic katastrů Kytlice a Polevska zaznamenáno, opět se vztahem k výrobě skla, další zajímavé toponymum, kterým je toponymum *Hütten B*.^{12/} Při porovnání se současným mapováním je zřejmé, že tímto *Hüttenbergem* je s největší pravděpodobností míněn dnešní vrch Medvědí hůrka (663 m n. m.), ke kterému by měla nejbližše právě huť na katastru Horního Prysku.

Obr. 5. Amorfni skelná tavenina, k. ú. Horní Prysk (foto M. Gelnar 2022).

Obr. 6. Torzo šamotové plotny „vrat“ k uzavírání brány tavicí pece (kresba a rekonstrukce M. Gelnar 2022).

7/ Volf 1968, s. 205.

8/ Do tohoto prostoru je uváděná huť také ke konci 15. století (Jindra 1991, s. 22, 128, 130).

9/ Jindra 1991, s. 22. Krušnohorská obec Horní Blatná, německy *Blatten* i *Platten* nemohla mít vliv na pojmenování Polevska, německy *Blottendorf*, o kterém je první písemná zmínka v *Městské knize českolipské* mezi lety 1471 až 1481, neboť Horní Blatná byla založena až v roce 1534. Ke sklářským hutím na katastru Arnultovic viz stručně shrnutí Gelnar 1997, s. 51–52 a v pozn. 38.

10/ Volf 1968, s. 203.

11/ Jako předešlé.

12/ Zde se s velkou pravděpodobností bude jednat o vrch v minulosti pozemkovou vrchností propůjčený či věnovaný k těžbě dřeva pro provoz sklářské hutě. Jen je škoda, že v minulosti docházelo k přejmenování starých toponym bez ohledu na jejich původní význam a historii mikroregionu, místo, aby se ta se vztahem ke kontinuitě jejich původu jen překládala.

LITERATURA

- Gelnar, M.: *Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 1. Okres Česká Lípa*. Bezděz 6, 1997, s. 41–60.
- Gelnarová, Z. – Gelnar, M.: *Toponyma, hydronyma a oronyma v Lužických horách a jejich okolí ve vztahu k dějinám sklářství*. Acta onomastica, roč. LII, 2011, s. 55–82.
- Horner, J.: *Nachrichten über Steinschönau von 1876 bis hinauf ins 14. Jahrhundert. Drittes Heft*. Steinschönau 1877.
- Chmelík, O.: *Friedrichovská sklárna v Horní Chřibské ve světle vartenberských privilegií z let 1504, 1560 a 1612*. Porta Bohemica 1, 2001. Litoměřice, s. 83–101.
- Jindra, V.: *Dějiny Nového Boru a jeho obcí*. Příloha Novoborského měsíčníku. Nový Bor 1991 a n.
- Meixner, F.: *Ortskunde von Preschkau im Bezirke Böhmisch-Kamnitz*. Preschkau 1914.
- Vaněk, V. 2004: *Středověké kořeny kostelů v Kerharticích a v Horním Prysku*. Děčínské vlastivědné zprávy 1, roč. XIV, s. 3–8.
- Vojtíšková, M. (ed.): *Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů*. Okresní archiv – Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě. 1978.
- Volf, M.: *Hospodářský a sociální obraz Litoměřického kraje podle berní ruly*. Sborník archivních prací 1. Roč. XVIII, s. 142 ad. Praha 1968.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Detail der gezeichneten Karte des Forstreviers Horní Prysk, undatiert. Staatliche Gebietsarchiv Litoměřice, Filiale Děčín, Foto Urheberarchiv.
- Abb. 2. Karte des stabilen Katasters Horní Prysk, Skizze 1843, Detail. (Kartenunterlage: Archivalie des Zentralen Vermessungs- und Katasterarchivs, www.cuzk.cz).
- Abb. 3. Blick auf den abgeforsteten Wald im östlichen Teil des Katasters unter dem Silberberg. Foto Jan Gelnar 1. April 2022.
- Abb. 4. Blick auf den nordöstlichen Teil des Katasters mit der Basaltwand. Darüber verläuft die Forststraße, genannt Teufelsweg (Čertovka). Foto M. Gelnar 26. April 2022.
- Abb. 5. Amorphe Glasschmelze, Katastergelände Horní Prysk. Foto M. Gelnar 2022.
- Abb. 6. Torso der Schamottplatte zum Verschließen des Tors vom Schmelzofen. Zeichnung und Rekonstruktion M. Gelnar 2022.

Übersetzt von Petra Sochová